

Az Erzsébet sugárút

Irta: Jeszenszky Sándor

Az embert tetteiből, szavaiból, gondolataiból, életmódjából és lakásából ismerhetjük meg teljesen. Ugyanez a megismerés módja a népeknél és nemzeteknél is. Tetteit a történelem tárja elénk, szavait, gondolatait nagy fiaik: államférfiak, írók művészek és tudósok mondják el, életmódját az etnografia és a közgazdaság ismerteti és hogy milyen a lakása, arról városai, elsősorban a fővárosok tesznek vallomást. De a történelem megértéséhez széleskörű tudás kell és művelt fogékonyság ahhoz, hogy nagy emberek megnyilatkozásain keresztül, egy nemzet lelkéhez férközhessünk. Hasonlóképp szakzerű ismereteket feltételez az etnografiában és a gazdasági élet labirintusában való tájékozódás. Ellenben mindenki számára érthető nyelven beszélnek a nemzetek otthona, a városok és nem kell sokkal több hozzá, mint két nyitott szem és megfigyelésre, összehasonlításra képes értelem észrevenni azt, hogy az egyik nemzet otthona pompázón gazdag, a másik szerény és puritán. Az egyikben vidám, könnyelműnek látszik az élet, a másikban csendes és szolid. Itt a művészi fantázia, ott a reális üzleti érzék dominál vagy emez monumentális arisztokratikus, amaz meghitt és kispolgári.

Az elátkozott városrész

A magyarságnak valóban grandiózus természetbeni lakás jutott itt a Duna partján. Szinte talán túl nagy ahhoz az üzemhez, melyet igazgat. Nem is tudtuk még az egészet berendezni és erőnk felülmúló áldozatokra volt szükség, hogy e nagyszabású lakáshoz méltó berendezési tárgyak legszükségesebbjeit beszerezzük. Ötven év áldozatkész munkája után eljutottunk oda, hogy vendégfogadásra be vagyunk rendezkedve. Reprézantálni tudunk, de a mindennapi élet kényelmének még ma is nagy hiányait látjuk. Egy feltűnő hiba rögtön szemünkbe ötlék. E gyönyörű lakásnak éppen a közepén, hol ragyogó termeknek, szép tiszta összefüggő városrészeknek kellene egymásba nyílni, egy szellőztető szűk, egészségtelen és ablaktalan helyiség elzáródik be: ez Budapestnek az Erzsébetváros belseje, melyet a Károly körút, a Király ucca, az Erzsébet körút és a Rákóczi út fognak körül. Nem hisztorikus maradvány, nem is a city nagyrésztű zsúfoltsága van benne, hanem egy szegény, összevissza külváros, mely ahelyett hogy idők folyamán a perifériákra toltatott volna, mezdulatlanul maradt és a rajta túl fejlődő város belsejébe került.

Ez a fejlődési visszamaradás azonban nem speciális betegsége a belső Erzsébetvárosnak, ez általában mutatkozni szokott a köralakban fejlődő városokban a city középső szomszédjánál. Párizsban a IX. arrondissement került erre a sorsra, melynek rendezését a Nagy Opera építésével kezdte el még III. Napoleon és pár éve fejezték be, a Chausse D'Antin és a boulevard Haussmann megnyitásával. Bécsben a Mariahilf volt ez az elátkozott városrész, melyet a Gumpendorfer strasse jelentőségének fokozásával igyekeztek rendezni. Sőt még a sakktablaszerűen épült Buenos Ayresben is mutatkozik ez a városbetegség, hol a Palermo-nak nevezett városrész délkeleti, partmenti része egy negyszázad alatt, mialatt a város területileg megháromszorozta magát, nem tudott újjáépülni.

Amikor az Erzsébetváros még kerti telkekből állt...

Nem érdektelen utána nézni a városrész keletkezésének és annak, hogy miért lett ily mostoha a sorsa. Az a terület, melyen ma az Erzsébetváros belseje fekszik, szóval a Dohány, Dob, Wesselényi, Síp, Kazinczy, Klauzál uccák vidéke az Invalidusok palotájának, a mai Központi városházának felépítése után jutott jelentőséghez. Mária Terézia uralkodása alatt kezdődött meg itt az a folyamat, mely a nagyobb birtokbirtokosokat, az értékmelkedés folytán kisebb, kerti telkekre bontotta. Azonban e terület mögött nem volt oly hely vagy helység, mely célja lehetett volna keresztül vezető utaknak. Az egyetlen Király uccának volt az a rendeltetése, hogy a Városerdőhöz, a mai Városligethez vezessen. A Dohány ucca a kerepesi kertet alján vezető csapásból fejlődött ki. A drei Trommel gasse, a mai Dob ucca a maga tétova haladásában inkább legelők felé vezető ököreapásokra emlékeztet, mintsem céltudatos uccavezetésre. Ebben az időben még állott Pest város bástyafala, tehát e rész lakói csak a Kerepesi útra nyíló Hatvani és a Váci ucca végén levő Váci kapun keresztül érintkezhetek a várossal. Tehát az út vagy a Kerepesi úton, vagy a Király uccán át vezetett. Ennél fogva a feljűk vezető keresztutak, mint a Rombach, Holló, Síp stb. uccák fejlődtek ki és nem az átlós utak. E túlnyomó részben kertes telepítvény a múlt század elején alakult át zárt épületesorú külvárossá. Két körülmény adta meg erre a lehetőséget.

Az egyik Pest város falainak lebontása volt, mialatt közvetlen kapcsolatba került a Belvárossal, a másik a napoleoni háborúk, helyesebben a kontinentális zár következtében nagy jelentőségre emelkedő keleti víziút mentén fekvő Pest kereskedelmének fellendülése. Sajnos azonban ez az építkezés minden szabályozási terv nélkül ment végbe a régi dülő és mezei utak mentén. A szépségeti bizottmány figyelmét egyedül a Lipótváros

kötötte le és úgy látszik már akkor is elveszett és javíthatatlan városrésznél tartották az Erzsébetvárosnak ezt a részét. Az első szabályozási terv, mely az Erzsébetvárosra is kiterjed, az 1838 évi árvíz után készült, mely a Síp uccától a Kertész uccáig a Wesselényi ucca áttörését veszi terbe, valamint egy csomó vályogházat nem engedvén újjáépíteni, a Klauzál teret létesíti. Lényeges szabályozás, újítás itt azóta sem történt. A XIX. század második felében az Erzsébetváros összes testvérei, a Ferenc- és Józsefváros megújultak, átépültek, a Terézvárosba is új életet öntött az Andrassy út megnyitása, csak az Erzsébetváros belsejében maradt minden a régiben. Károly körúti főfrontja a Király uccától a Dob uccáig, három házat kivéve, az első beépítés képet mutatja ma is. Ime egy bizonyíték arra, hogy a tervszerűtlenül épült városrészek visszamaradnak, mert életkörülményeik nem ösztönöznek az újjáépítésre.

A szélesöndes sarok

Ez az elmaradás a belső Erzsébetvárossal annál inkább megtörténhetett, mert ez a városrész Budapest forgalmi konstrukcióját tekintve, szélesöndes sarokba került. Egész úthálózatából kivéve a Király uccát, valamint a Dohány uccának a Síp ucca és Károly körút közötti része az, mely a helyi jelentőségen felül emelkedni látszik. Ez az utóbbi lekanyarodás azt mutatja, hogy egykor a Kerepesi út forgalmának az a része, mely Budára, illetve Dunántúlra törekedett, kikerülendő a Belváros szűk uccáit itt vágott le a Deák tér és Nagyhid ucca felé a dunai hajóhidhoz. Maga a Károly körút, melyre a városrész homlokzata nyílik, a belső körút legkisebb forgalmú része. A Vámház és Múzeum körút, valamint a Vilmos császár út forgalmának nagyobb részét elszívja a Belváros, úgy hogy csak egy töredék jut a városra áthaladó nagy forgalomból erre az útrészre. Budapest évezredes nagy karaván útjai, amelyekhez épült tulajdonképpen ez a város, a Váci, Kerepesi, Üllői, Soroksári, Fehérvári és Bécsi utak a dunai átkeléshez törekedve vagy távol esnek e városrészről, vagy csak oldalt érintik, de egyik sem halad rajta keresztül. Nincsenek vonzerővel bíró középületek és intézmények, végül a nagykörút alkalmat adván a szomszéd városrészek forgalmának lebonyolítására, megkíméli őket attól, hogy az Erzsébetváros szűk uccáin át keressenek egymással érintkezést. Így marad ki a várost keresztelő és a városrész közti forgalomból az Erzsébetváros, mely nem csak elmaradását magyarázza, hanem a jövő fejlesztés programjának is irányt szab.

Uj lakásokat!

Az Erzsébetváros belsején nem tudott segíteni az a hagyományos városfejlesztési politika sem, mely a belső részek értékmelkedése és ezzel a megnövekedés biztosítása érdekében ellene volt a város külső részeken való terjeszkedésének. Ezt a közörműtől könnyen megtehetette a város és takarékosági szempontok is csábították erre, mert a csatornázás, vízvezeték, a világítási és közlekedési üzemek kevesebb költséggel jobban kifizetik magukat a sűrűn lakott belső részeken, mint a nagykiterjedésű, gyéren lakott külső perifériákon. Ennek a városfejlesztési politikának hátrányos következménye volt, hogy ép az az értékes polgári elem, mely a saját ház biztonságára vágyik, tehát egy tipikus állandó városi elem a magas közüzemi terhek miatt nem tudott vágyának Budapest határai között eleget tenni és százezreivel vándorolt ki a saját ház vágyától úzve a szomszédos területekre. Így jött létre Újpestől Csepelig egy városöv, melyen belül Budapest határait ma is nagy puszta területek vannak. Viszont nem vitatható el ennek a városfejlesztési politikának az az eredménye, hogy sikerült a fővárost a kiegyezéskori provinciális viszonyból kiemelni, a nagyvárosi képet kialakítani, sőt még Budán is sokszor nem kívánatos fejlődést mutathat fel. De ebből az óriási energiából és áldozatból, mely megújította és megokozozza ezt a várost, a belső Erzsébetvárosra alig jutott valami.

Sajnos, Budapest lakásviszonyait tekintve, a modern nagyvárosok között igen hátul áll és e rossz statisztikában oroszlanrészre van az Erzsébetvárosnak is. Hiszen a Király, Rombach és Dob uccák a főváros legsűrűbben lakott uccái közé tartoznak, ahol házaként több mint száz lakos az átlag, holott a budapesti átlag 48, Párizsban 36, Brüsszelben 9 és Londonban 7. Kétségtelen, ha Budapest csak az eddigi színvonalat akarja fenntartani, elsősorban lakásviszonyait kell megjavítani. Ezt pedig csak egy nagyarányú lakásépítő akcióval érheti el, mely extenzív, a külső, még be nem épített területek felé irányuló lesz. Ha már most Budapest lakosságának elemi jólétéhez szükséges lakások megépülnek, akkor az Erzsébetváros belsejében be fog állni egy szelekció. Mindazok, kik igényteljesebbek, tehetősebbek, onnét ki fognak költözni és amilyen mértékben javulnak a városban a lakásviszonyok, olyan mértékben fogják a jobb elemek elhagyni ezeket az elavult lakásokat. Helyükbe mindig kevesebb igényű, kisebb fizetőképességű elem fog kerülni, ami egy évtized alatt odavezethet, hogy a belső Erzsébetváros a külvárosi sötredék tanyája lesz, melynek jelenléte az üzleti életre is benőtöl fog hatni. A háztulajdonosok egy napon arra fognak

ébredni, hogy nemcsak házaik kopnak, romlanak és értéktelenednek, hanem a telkeik is, dacára a city közelségének, vesztenek értékükből. Ez nemcsak a háziurak baja lesz, hanem kárt jelent a nemzeti vagyon állagának és adójövedelem szempontjából sem közömbös. Ezért most van az utolsó alkalom arra, hogy a belső Erzsébetváros újjáépítésének akciója sikeresen megindítható legyen, nehogy megelőzzék a külső építkezések olcsóbb lakásai és nehogy ez a városrész Pest Tabánjává legyen.

Az Erzsébet sugárút nem lesz — sugárút

Egy évszázadon át a szabályozás hiánya akadályozta meg az Erzsébetváros belsejének újjáépítését. Ugyanis annakidején nem városi háztelkekre, hanem kertestelkekre épült ez a városrész. Így azután aránylag csekély uccái felüllettel szemben, rengeteg elzárt udvari rész került kiegészítésre. Azért van ebben a városrészben annyi ház, melynek egymásután öt-hat, sőt tíz udvara is van. Az üzletvilág sem tud ma már az uccán elhelyezkedni, ezért itt a legtöbb üzlet az udvarokban talált helyet. E városrész ezáltal túlszűfolt, levegőtlen, egészségtelen lett.

Hiába határozta el a Dob és Wesselényi uccák kiszélesítését, alig épült azóta egy pár ház és talán a régi házak tulajdonosait vissza is tartotta az, hogy új építkezés esetén telkeikből egy sávot az ucca szélesítésére át kellett volna engedniük. Itt gyökeresebb rendezésre volt szükség, olyanra, mely nemcsak arra a helyre vonatkozik, ahol megéssinálják, hanem közvetve az egész városrészre átalakító hatása lesz.

Annakidején az Opera építéskor merült fel az első terv az Erzsébetváros problémájának megoldására. Néhai Lechner Ödön, a nagy építőművész, vetette fel, mikor megbízást kapott az Operaházzal szembeni Drechsler-palota felépítésére. Akkor ő azt javasolta, hogy ne építsenek ide palotát, hanem az Operától szemben nyissanak egy sugárutat a Rókusig, egy Avenue de l'Operát, mellyel az Erzsébetváros rendezését is megoldhatnák. A javaslatot nem fogadták el. A terv gyönyörű, de elsősorban városrendezési szempontból bír jelentőséggel, míg városrendezési szempontból nem biztosít olyan megoldást, hogy arányban lenne az érte hozandó óriási áldozattal. Ugyanis az Erzsébetvárosnak a Király uccából a Rákóczi útra igen sok, bár keskeny útvonala van. Ellenben a Dob uccából a Király uccáig elterülő óriási telektömböket egyetlen keresztucca sem szakítja meg. Itt van a zsúfoltságnak, a szellőztetlenségnek a fészke, itt vannak azok a lehetetlenül mély telkek, melyeken az új építkezés előnytelen helyzetük miatt nem fizetődik ki.

Itt van meg a lehetőség egy ucca területét biztosítani úgy, hogy az érte hozott anyagi áldozat megtérüljön a megcsontított telkek értékemelkedésével. Így született meg az Erzsébet sugárút terve, mely a központi városházzal szemben a Károly körútnál indulna ki és az Erzsébet körút és Dob ucca sarkán torkolna be a körútba. Ez a terv már a háború előtt elkészült, keresztülvitelet megakadályozta azonban a háború. Most végre a megvalósulás stádiumába került.

Magát az Erzsébet sugárút elnevezést nem kell komolyan venni. A sugárút elnevezést az idők folyamán a közvélemény felületessége ragasztotta erre a tervre. Ez is csak annyiban lesz sugárút, amennyiben a lipótvárosi templom bazilika, mert nem is lesz sugáregyenes és méretei sem felelnek meg sem hosszúságban, sem szélességben a modern avenue fogalmának. Azonban szép és hasznos uccának ígérkezik, melynek létesítése elkerülhetetlen régi szükséglet és megépítése még a mai nehéz viszonyok között sem odázható el, mert munkaalkalmat és értéknövekedést, gazdagodást jelent.

Este

Irta: Timár Magda

Mi lehet most ebben a nagy házban,
Amely előtt járunk csendesen?
Mi lehet most? Nem félek,
Csak szorítsd a kezem, kedvesem.

Mit gondolhat most ez az ember,
Aki puhán, nyúlósan ránk nevet?
Tudja tán az én nevem? Vagj barátod?
Vagy talán gyűlölöd, irigyed lehet?

Mit gondolhat a sarki rendőr,
Akinek hosszú, tárt karja alatt,
Reggel, este, lihegve nagyváltva
Az élet lüktetve át meg átszalad?

Mi lehet most a te szemedben?
Sötét van, hiába nézem, nem láthatom.
Csendes hideg van vagy ott lobog
Az én örökös, fátylós bánatom.

Mi lehet fenn a gyémántszemű csillagon
Mely incselkedve és oly lustán ránknevet?
A szeretet ott is így egybekapcsol
Két karsú, ifjú szép fehér kezét?

Mi lehet most a Nagykörúton
A csillogó nyúlók lámpák alatt?
Taj, félek, a falra hosszú árny vetődik.
Egy meredő, sötétes bús alak.

Menjünk sietve és csendben vessük el
A nehéz, furcsa kérdéscsomagot
És vára, járva sötétlanc suhanva
Lessük meg a macskaleptű holnapot.